

Tørvegravning i Bække Mose under Anden Verdenskrig 1940-1945

Af Chr. Oxlund

Under Anden Verdenskrig var tilførslen af fossilt brændsel til Danmark vanskeliggjort af de usikre besejlingsforhold til danske havne fra den øvrige del af verden, så man måtte iværksætte allehånde foranstaltninger for at dække behovet for energi. Der blev organiseret arbejds hold, som tog »stød« op af skovbunden og lod dem save ud til kakkellovsbrænde, der blev samlet grene og kviste, som blev hugget til komfurkvas, og der blev foretaget enorme jordarbejder for at hente brunkul op af den danske undergrund.

En ressource, som man delvist var ved at afvikle brugen af, var mosetørv. De danske moser ansås

omtrent for udtømte for tørv, eller »klyne« som det hedder på vestjysk, mestendels fordi man hidtil havde gravet med håndredskaber, som havde en begrænset dybdegang. Arbejdet var tungt og adgangsvejene til moserne var i ringe stand.

Under Anden Verdenskrig måtte man ty til brug af dette brændsel igen. Dels var der arbejdsstyrker til rådighed, som kunne påtage sig besværet, dels var der motorisering nok til at man kunne forbedre kørevejene, og endelig kunne man forarbejde tørvene ved maskinel hjælp. Mange danske moser blev tømt for tørv i krigsårene, og mange steder gav tørvegravningen

I tørvegravnen hos Legarth, Bække Mose i 1940'erne.

*Bække Mose
sommere 1944.*

anledning til Klondykelignende forhold, hvor arbejdere under usle boligforhold måtte slide i det, mens vognmænd og entreprenører havde gyldne dage.

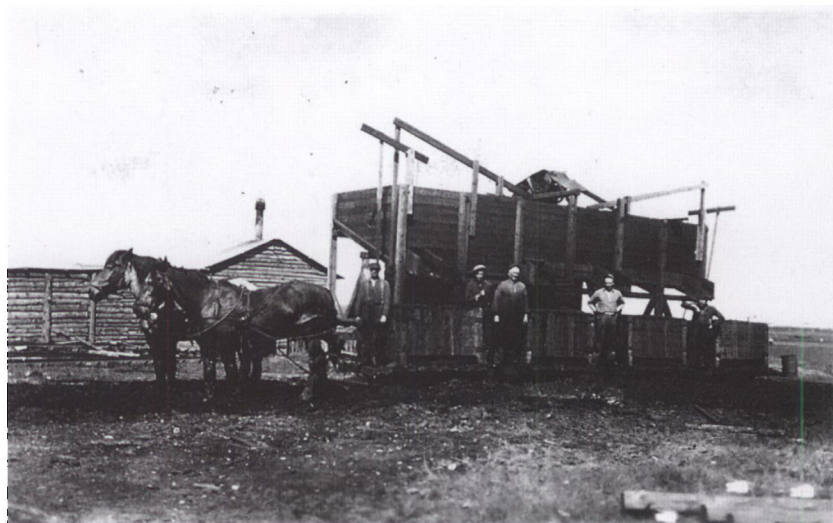
Aktiviteterne i Bække Mose under Anden Verdenskrig er nok dårlig kendt af den nulevende befolkning. Af den grund, føler jeg at det kan være nyttigt at skrive om selvoplevede ting fra krigens dage.

Før krigen blev der gravet tørv i mosen til vinterens forbrug. Det var private, som ejede små parceller, udstykket til dette brug. Det foregik med enkle redskaber, ved håndkraft samt bistand fra en hest, som kunne slæbe tørvene ud til tørvepladsen, hvor de lå til tørre efter opgravningen. Jeg husker, at jeg som barn var med min bedstefar i mosen, hvor jeg var med til stable tørv i små pyramideformede stakke, når de var halvtørre. I slutningen af 1930-erne blev der opført et ælteværk i nærheden af mit barndomshjem af en gårdmand ved navn Jørgen Legarth, som ejede Bække Møllegård. Det var det første ælteværk i Bække Mose, men flere fulgte efter.

Produktionen af tørv foregik på den måde, at nogle arbejdere med håndkraft gravede dyndet op i små tipvogne, som på skinner blev kørt op til ælteværket. Tipvognen blev trukket af en slags traktor, som var opbygget af en gammel Ford-motor. Dyndet blev så tippet af i værket og blandet med vand. Her blev det en tyk, sort, grødet masse, som via en slags elevator blev ført op i en stor beholder. Herfra blev det igen fyldt i små tipvogne på skinner, og de blev trukket af to heste. Massen blev kørt ud på liggepladsen, hvor den blev udlagt i lange brede strimler. Her skulle den ligge i nogle dage, før den blev kørt hen over af en stor tromle. Tromlen var konstrueret således, at den kunne presse og udskære massen i passende rektangulære størrelser på én gang. Hvert tørv var så på samme størrelse som en mursten. Tromlen blev trukket af to heste, som måtte gå med benene i massen, mens de trak tromlen efter sig.

Når tørvene havde ligget nogle dage for at tørre, skulle de vendes. Det var mest kvinder, der ordnede dette arbejde. Med håndkraft og en

*Ælteværk på Legarths
tørvefabrik 1944.*

speciel spade blev de mange tørv vendt. Når tørvene var helt tørre, blev de kørt væk i lastbiler og store hestevogne. De blev ofte hårdt læsset, og mange tørv blev tabt på vejen til stationen, hvor de blev læsset på jernbanevogne. Mange børn på ruten kæmpede om at opsamle de mange tabte tørv. De brugte trækvogne, trillebøre eller en gammel barnevogn til at samle op i. I nogle tilfælde kunne de samle til familiens hele vinterforbrug.

Der blev oprettet yderligere tre ælteværker mage til Jørgen Legarths.

Ud over ælteværkerne, blev der sat en mængde presser i gang. De var bemanded med to mand i tørvegraven, som gravede dyndet op i en elevator, der førte det op i pressen, hvor det blev æltet uden vand. Ud af pressen kom der store blokke, som en arbejder tog fra og lagde på en trolje, en vogn, som kørte på skinner. Troljen var trukket af heste, og det var ofte børn, der var kuske på disse troljer. Blokkene blev kørt ud på liggepladsen, hvor der var en arbejder, der lagde dem ud og med en speciel greb huggede blok-

kene over i passende størrelser til tørv. Også her skulle de vendes og tørres, så der var adskillige kvinder, der arbejdede i mosen. Når tørvene var helt tørre, blev de samlet i lange strimler, med så stor afstand imellem, at en lastbil eller hestevogn kunne køre mellem strimlerne og samle tørvene op. Alt arbejde blev naturligvis udført ene og alene med håndkraft. Selv aflæsning og pålæsningen af jernbanevognene foregik med håndkraft med store tørvegrebe.

Som tidligere nævnt var det børn, som kørte hestene ved presserne, og der var mange ansat. Jeg selv begyndte at køre som 11-årig. Det var ti timers arbejde pr. dag med start klokken syv morgen og uafbrudt arbejde til klokken tolv middag. Så var der en times pause, hvorpå der igen blev kørt fra klokken ét til klokken seks. Timelønnen var kr. 1,50, altså seks dages uger med ti arbejdstimer dagligt. Det betød, jeg hver lørdag når jeg kom hjem, kunne aflevere halvfems kroner, hvilket var et pænt tilskud til familiens økonomi.

De voksne arbejdere havde akkord, og det

Tørvepresse i Bække Mose 1944.

samme havde hesteejerne. Det var udregnet som en fast pris for hver tusinde stykker tørv. Den omtalte presse kunne producere 40.000 stk. pr. dag. Hvad lønnen var pr. tusinde, ved jeg ikke.

Hvor mange presser, der var aktive i hele mosen, ved jeg heller ikke. Men et forsigtigt skøn er, at der var mellem 20 og 30 stykker. De enkelte presser var ejet af flere forskellige ejere, der så kunne kalde sig tørvfabrikanter.

En sådan tørvfabrikation foregik hver sommer i cirka fire måneder, og den krævede selvsagt meget arbejdskraft. Mange arbejdere var i gang, og skoleelever arbejdede som kuske. På den tid var der kun skoleferie i juli, så i skoletiden måtte to elever deles om et kuskejob, hvilket kunne lade sig gøre fordi eleverne aldrig gik samtidigt i skole.

Det var jo under krigen og tyske soldater havde lagt beslag på en del af Bække Skole. Det resterende af bygningen, som så var ledig, måtte eleverne deles om. Det betød, at nogle klasser mødte fra klokken syv til klokken tolv, og andre mødte fra klokken ét og gik hjem klokken fem.

Min søster Karen og jeg delte arbejdet som kusk. Jeg gik på skolen mandag, onsdag og fredag, og Karen gik tirsdag, torsdag, fredag og lørdag. Da vi begge gik i skole om fredagen, måtte vi skiftes til at skulke fra skole denne dag for at passe arbejdet i mosen.

Med gang i en sådan tørvindustri hver sommer, gav det store forandringer i hverdagen. Dels hjalp de forhåndenværende arbejdspladser på mange familiers økonomi, her, hvor kvinder og børn kunne tjene gode lønninger, dels kom mange arbejdere langvejs fra, og nogen havde hele familien med. De bosatte sig i alt muligt primitivt såsom udhuse, træskure og selv i ud-rangerede rutebiler. Det har nok fordoblet folketallet i Bække fra første maj og indtil hen i august, hvor sæsonen var slut. De fleste rejste hjem, hvor de kom fra, men adskillige blev i Bække som faste beboere. De fik efterhånden andet arbejde og noget bedre at bo i, og børnene kom i Bække Skole.

De fleste arbejdere var enlige. De havde forladt familien derhjemme. Derfor var der mange husmødre, der oprettede pensionater, hvor arbejderne kunne få fuld forplejning. I flere somre havde vi også hjemme hos os kostfolk, som de blev kaldt. Et år var der i alt 32. De fik madpakker og termokaffe med ud om morgenen. De arbejdede i to hold i mosen, så første hold fik meget tidligt morgenmad og det andet hold fik meget sent aftensmad. Vores mor var meget dygtig til madlavning, men havde også en ung pige til at hjælpe sig.

De mange kostfolk ikke bare spiste hos os, de sov der også. De var installeret overalt på ejen-

dommen. På stueloftet, på høløftet i vognporten og selv i hønsehuset, der var tømt for høns, sov de. De havde selv madras og tæpper med hjemmefra. Det var utroligt, hvordan de klarede sig med så få ejendele. Et lille barberspejl blev ofte monteret på en stolpe eller en karm.

Man må her huske på, at der på den tid ikke var varmt vand eller bruser. Heller ikke toilet, kun et gammeldags das.

Under krigen var der rationeringsmærker til alle fødevarer. Det medførte, at vores mor skulle administrere rationeringsmærkerne for hver enkelt. Jeg husker, at nogle klagede over, at mor brugte kunstige sødemidler for at strække på sukkeret. Det var oftest til det, vi kalder efterretter, frugtgrød, kærnemælkssuppe og lignende. Det resulterede i, at hver fik sin egen sukkerdåse og så kunne de selv søde maden og holde styr på rationen. Der gik nu ikke lang tid, før de kunne se, at det var en fordel, at mor stod for sukker-rationerne.

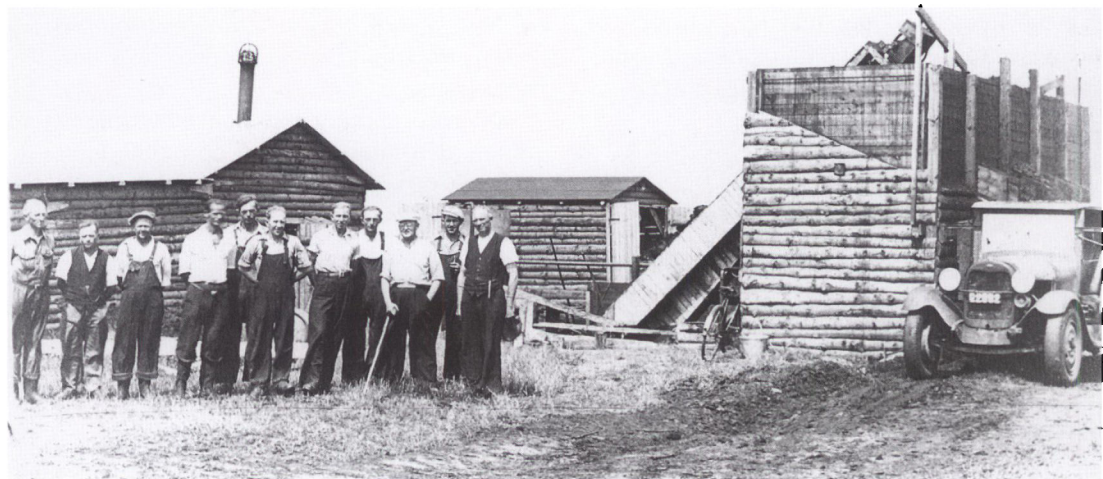
Det var ikke kun arbejdere, der var brug for til produktion af tørv. Der skulle også bruges mange heste til at trække de mange troljer, der

blev anvendt til at køre materiale ud på liggepladsen. Nogle landmænd lejede deres heste ud til det formål. Der var en ældre mand ved navn Sejr, der havde flere heste, som kuskene brugte, og det var ham, der lønnede kuskene. Hestene var opstaldet på en gård i nærheden og der blev sørget godt for dem. Hver dag fik de en mulepose med, som de fik i middagspausen, hvor kuske og arbejdere fik deres madpakker og et tiltrængt hvil.

Tørv er slet ikke så effektivt et opvarmningsmiddel som kul og koks, og det har en meget karakteristisk lugt, som mange, der har kendt til det under besættelsen, stadig kan huske. Tørvegravning til opvarmning ophørte først hen i 1950-erne. Helt enkelte familier har dog forsynet sig til eget brug endnu længere.

Fotos venligst udlånt af Bække Lokalkiv.

Christian Oxlund, Sørhammer 4B, 8400 Sortland, Norge. Født 1932, pensionist.

Guldbergværket, Bække Mose 1940'erne.